

V. MISCELLANEA

SĂRBĂTORIREA ACAD. JAN ENDZELIN LA ÎMPLINIREA VÎRSTEI DE 85 DE ANI

Ariton Vraciu

La 22 februarie 1958 s-au împlinit 85 de ani de la nașterea eminentului lingvist Jan Marcevic Endzelin. Cu acest prilej Academia de Științe a R.S.S. Letone a organizat la Riga o sesiune științifică consacrată vieții și activității neobositului cercetător al limbilor baltice.

După ce își ia licența la Universitatea din Iuriev (Tartu), J. M. Endzelin devine privat-docent, mai întâi la Tartu, apoi la Harkov (1903, 1908). În anul 1911 este numit profesor la Universitatea din Harkov, iar în 1920, la cea din Riga. Nouă ani mai târziu (în 1929), a fost ales membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S., pentru ca în 1946 să i se confere titlul de membru activ al Academiei R. S. S. Letone.

Principalele sale opere Jan Endzelin le-a consacrat studierii dialectelor letone, istoriei limbilor letonă, veche prusiană și lituaniană. Însemnată este de asemenea contribuția lui la precizarea normelor limbii letone contemporane¹.

Endzelin este în momentul de față, fără îndoială, cel mai mare specialist în domeniul lingvisticii baltice. El a studiat timp de 65 de ani — și sub toate aspectele — structura acestei ramuri indo-europene. Aplicând în numeroasele și variatele sale cercetări principiile metodei comparativ-istorice, prof. Jan Endzelin a precizat locul limbilor veche prusiană, letonă și lituaniană în cadrul familiei lingvistice indo-europene. Sistemul limbilor baltice este confruntat de savantul sovietic cu sistemul limbilor indo-iraniene, slave, germanice, greacă, latină și altele. Rigurozitatea științifică, tratarea exhaustivă a problemelor, abundența materialului faptic, expunerea clară și sistematică — acestea sînt trăsăturile caracteristice ale operei de lingvist a lui Jan Endzelin. Aceleași principii, aceeași erudiție ne întîmpină și în studiile consacrate mult discutatei probleme a comunității balto-slave.

Dintre operele lui Endzelin devenite celebre amintim aici: « Prepozițiile letone » (disertația de magistr) ² și « Studii balto-slave » (teza de doctorat) ³. Prima constituie de fapt o monografie în care sînt expuse în mod detaliat toate problemele privitoare la originea, evoluția și întrebuițarea prepozițiilor în limba letonă. Cît privește *Славяно-балтийские этюды*, trebuie spus că pentru întîia oară vechile relații lingvistice balto-slave au fost supuse unei analize atît de minuțioasă și precise. Inovațiile specifice acestor grupuri de limbi sînt puse de Jan Endzelin pe seama unei perioade de conviețuire a balților cu slavii ⁴.

¹ Recent Prezidiul Academiei de Științe a R. S. S. Letone a hotărît editarea operelor alese ale lui Endzelin în șase volume.

² J. Endzelin, *Латышские предлоги*, pp. I—II, Iuriev, 1905—1906.

³ J. Endzelin, *Славяно-балтийские этюды*, Harkov, 1911.

⁴ Vezi și studiul *Древнейшие славяно-балтийские языковые связи*, « Труды Института языка и литературы АН Латвийской ССР », t. II, Riga, 1953, pp. 67—82.

În bogata activitate de lingvist al lui Endzelin găsim studii speciale consacrate imprumuturilor slave în letonă⁵, intonațiilor letone⁶, raporturilor genetice dintre dialectele letone și lituaniene etc. Autorul se dovedește a fi un cunoscător profund al graiurilor letone. Poate fi citat în acest sens materialul cuprins în *Lettisches Lesebuch* (Heidelberg, 1922), în care acestea sînt caracterizate succint, dar în ceea ce au ele mai esențial⁷.

În anul 1922 apare la Riga *Lettische Grammatik*, cuprinzînd problemele fundamentale ale foneticii, morfologiei și sintaxei limbii letone. Urmează o serie de lucrări elaborate de Endzelin în limba letonă: «Lecții de gramatică comparată a limbilor baltice» (1927)⁸, «Sunetele și formele limbii letone» (1938)⁹, iar în 1943 «Limba veche prusiană»¹⁰. În anul 1944 autorul scoate la Riga o ediție în limba germană a acestei cărți cu titlul *Altpreussische Grammatik*, în care, spre deosebire de cea precedentă, nu sînt tratate chestiunile privitoare la lexic. Între anii 1934—1945 prof. J. M. Endzelin publică, în colaborare cu E. Hauzenberg «Completări și corectări la Dicționarul leton-german al lui K. Mühlenbach»¹¹.

În 1945, lingvistul leton publică o «Introducere în filologia baltică»¹² cu problemele esențiale și bibliografia completă pentru diferitele capitole ale baltisticii. După ce definește obiectul filologiei baltice, autorul face o prezentare a periodicelor care abordează problemele acestei discipline, trecînd apoi la caracterizarea activității depuse de mai multe generații de baltiști.

În anul 1948 Endzelin editează o gramatică comparată a limbilor baltice, în care tratează faptele fonetice și morfologice¹³, iar în 1951 «Gramatica limbii letone»¹⁴. Tot în anul 1951 iese de sub tipar și interesantul studiu *О латышско-финских языковых связях*, în care savantul sovietic se ocupă de relațiile lingvistice letono-finlandeze, exemplificate cu fapte din domeniul semasiologiei¹⁵. În 1956 a apărut la Riga prima parte din vasta cercetare întreprinsă de acad. J. Endzelin asupra toponimiei letone¹⁶.

⁵ Vezi J. Endzelin, *Латышские заимствования из славянских языков*, «Живая старина», 1899, fasc. 3, pp. 285—312.

⁶ Vezi, de pildă, J. Endzelin, *Les intonations lettonnes*, «Revue des études slaves», t. II, fasc. 1—2, Paris, 1922, pp. 56—68; *Заметки к латышской акцентовке*, Известия ОРЯС, t. VI, cartea 4, 1901, pp. 140—149.

⁷ Vezi *Lettisches Lesebuch*, Heidelberg, 1922, pp. 88—143. Nici dialectele lituaniene n-au fost neglijate. Faptul este vizibil în toate lucrările publicate de autor. În ceea ce privește raporturile dintre dialectele letone și cele lituaniene, vezi J. Endzelin, *О родственных отношениях латышских говоров к литовским*, «Известия ОРЯС», t. XIII, cartea 4, 1908, pp. 176—211.

⁸ *Lekcijas par baltu valodu salīdzināmo gramatiku*, Riga, 1927.

⁹ *Latviešu valodas skaņas un formas*, Riga, 1938.

¹⁰ *Senprūšu valoda. Ievads, gramatika un leksika*, Riga, 1943.

¹¹ J. Endzelins un E. Hauzenbergs, *Papildinājumi un labojumi K. Mühlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai* (Ergänzungen und Berichtigungen zu Mühlenbachs Lettisch-deutschem Wörterbuch), sēj. I—II, Riga, 1934—1946. Dicționarul lui Mühlenbach fusese redactat de Endzelin. Vezi J. Endzelins, *K. Mühlenbach Latviešu valodas vārdnīca*, sēj. I—IV, Riga, 1923—1932. Ediția a II-a a Dicționarului lui K. Mühlenbach și J. Endzelin (K. Mühlenbachs un J. Endzelins, *Latviešu valodas vārdnīca*) și a «Completărilor» a apărut în fotocopie la Chicago între 1953 și 1956.

¹² *Ievads baltu filoloģijā*, Riga, 1945.

¹³ Lucrarea se intitulează «Sunetele și formele limbilor baltice» (*Baltu valodu skaņas un formas*, Riga, 1948).

¹⁴ *Latviešu valodas gramatika*, Riga, 1951. În curînd această gramatică urmează să apară în a doua ediție.

¹⁵ Publicat în *Памяти Академика Л. В. Щербы (1880—1944)*, Сборник статей, Ленинград, 1951, pp. 299—304.

¹⁶ Akadēmikis J. Endzelins, *Latvijas PSR vietvārdi* (Nume de locuri în R. S. S. Letonă), Vol. I, partea 1: A—J. Latvijas PSR Zinātņu akadēmija valodas un literatūras institūts, Riga, 1956.

Pină la apariția « Sunetelor și formelor limbilor baltice », lingviștii nu dispuneau de o gramatică comparată a limbilor baltice¹⁷. Se simțea, prin urmare, lipsa unei lucrări sistematice de felul celor pe care le avem pentru limbile neolatine, pentru ramura slavă sau germanică. Un atare studiu era de dorit însă nu numai pentru a satisface exigențele specialiștilor, ci și pentru a răspunde unor cerințe de ordin practic. Avem în vedere faptul că în R. S. S. Lituaniană și R. S. S. Letonă — republici în care se vorbesc limbile baltice — programa analitică a facultăților de filologie prevede un curs de gramatică comparată, curs care, pe lângă chestiuni de gramatică propriu-zisă, trebuie să trateze probleme de lexicologie, fonetică și dialectologie, cu scopul de a ilustra originea comună, specificul și evoluția limbilor vechi prusiană, lituaniană și letonă. De aceea, lucrarea lui Endzelin *Baltu valodu skanas un formas* a fost primită cu un viu interes. Ea venea să completeze lacuna existentă atât în lumea lingvistică, cât și în practica universitară¹⁸.

În studiul său autorul rezumă o parte din rezultatele cercetărilor efectuate ani de-a rândul în domeniul foneticii și morfologiei limbilor baltice.

În explicarea asemănărilor dintre limbile balto-slave, acad. J. M. Endzelin acceptă ipoteza apariției lor într-o epocă de comunitate etnică și lingvistică a acestor triburi, desprinse din indo-europeană, considerând fenomenele proprii exclusiv limbilor balto-slave drept inovații comune celor două grupe de limbi. Trăsăturile specifice ramurii baltice și celei slave sînt însă numai enumerate de autor, fără a se insista asupra exemplelor.

Deși *Baltu valodu skanas un formas* nu are capitole consacrate în mod special acestor chestiuni, totuși, consultînd lucrarea lui Endzelin, cititorul își poate forma o idee generală despre structura acestor limbi indo europene. Este vădită strădania autorului de a elucidă — folosind metoda comparativă, monumentele scrise și datele dialectelor — protoistoria și istoria grupului baltic.

Același lucru trebuie spus și despre *Latviešu valodas gramatika*, unde problemele generale și speciale ale baltisticii sînt discutate foarte pe larg. Avem aici o cercetare originală, de mari proporții, plină de observații subtile. Meritele autorului au fost apreciate în mod deosebit de către Guvernul Sovietic prin acordarea Premiului Lenin pe anul 1958.

Latviešu valodas gramatika este, în parte, traducerea în letonă a cărții *Lettische Grammatik*, publicată de autor cu 37 de ani în urmă. În comparație însă cu ediția din 1922, cea din 1951 a fost îmbunătățită și completată cu un material nou, iar pe alocuri cu o interpretare mai justă a fenomenelor lingvistice. Această lucrare fundamentală înglobează toate aspectele pe care le poate căpăta studiul unei limbi: comparativ, istoric și descriptiv. Sînt expuse aici, într-un mod original, chestiunile privind lingvistica comparată, gramatica istorică a limbii letone, istoria limbii literare, dialectologia și limba letonă contemporană. Autorul dă un foarte bogat material ilustrativ, luat din dialecte, din creația populară, precum și din literatura beletristică. Faptele de limbă sînt discutate cu o erudiție neobișnuită și exhaustiv. Endzelin generalizează în monografia sa toate rezultatele cercetărilor întreprinse în domeniul limbii letone de diferiți învățați (letoni, lituanieni, germani, ruși, scandinavi etc.), emițînd, în același timp, puncte de vedere și ipoteze proprii.

După cum subliniază autorul în prefață, scopul principal al lucrării sale l-a constituit tendința de a face mai accesibile decît pînă în momentul de față problemele lingvisticii letone. Opera prezentată aici conține un material comparativ extraordinar de întins. El este selectat din toate limbile indo-europene și e folosit de Endzelin mai ales cu ocazia expunerii chestiunilor de fonetică și morfologie. Savantul sovietic precizează că elementul comparativ putea fi prezentat într-o mai mică măsură în cartea sa, dacă am avea la

¹⁷ E drept, pentru unele probleme de gramatică comparată a limbilor baltice un material prețios îl oferă *Lettische Grammatik* și *Latviešu valodas gramatika*.

¹⁸ Așa se explică faptul că a fost tradusă recent în limba lituaniană. Vezi. J. E n d - z e l y n a s, *Baltu kalbu garsai ir formas*, Vilnius, 1957.

îndemînă o gramatică comparativă de nădejde pentru limba lituană, căci în multe privințe acolo găsim formele inițiale din care provin cele ale letonei. Menționăm cu această ocazie că, în comparație cu lituaniana, al cărei aspect lingvistic este mai arhaic, letona a cunoscut inovații esențiale (în fonetică, de pildă). De aceea Endzelin utilizează cu precădere material folcloric și dialectal sau textele vechi, în care s-au conservat formele arhaice ale limbii.

Extrem de prețioasă este contribuția autorului la studierea toponimicelor de pe teritoriul Letoniei. *Latvijas PSR vietvārdi* — recenta lucrare — constituie o mărturie în acest sens. Dar preocupările sînt mai vechi, datînd încă din 1911, dată după care Endzelin a publicat numeroase studii toponimice. Între anii 1947 și 1955 întregul material toponimic adunat de J. M. Endzelin de la începutul activității sale științifice pînă astăzi a fost confruntat și completat cu date noi, obținute în urma expedițiilor dialectologice, folclorice și etnografice organizate în Letonia sovietică.

În intenția autorului, această lucrare capitală constă din două părți. Prima include cele mai vechi și mai importante nume de locuri din R. S. S. Letonă. În partea a doua acad. Endzelin își propune să cerceteze aspectul lingvistic (lexical și morfologic) al toponimicelor. În anul 1956 Editura Academiei de Științe a R.S.S. Letone a publicat volumul I, partea I. (Celelalte două părți sînt în curs de apariție.) Numele de locuri au fost date în ordine alfabetică. Astfel, partea I din vol. I înglobează denumirile de la *A* la *J*. Referindu-se la *Latvijas PSR vietvārdi*, B. Gornung scrie: «Însemnătatea operei lui J. M. Endzelin depășește limitele toponimiei. Ea aduce o contribuție prețioasă la dezvoltarea lexicologiei și lexicografiei letone, căci materialul a fost prelucrat de mîna unui mare maestru, care stăpînește în întregime principiile cercetării istorico-lingvistice, comparativ-istorice și etimologice. Opera aceasta poate fi pusă cu îndrăzneală alături de lucrările clasice ale lui J. Rozwadowski consacrate hidronimiei poloneze, alături de cercetările lui H. Krahe, A. Dauzat și alte opere ale unor toponimiști remarcabili de peste hotare»¹⁹. Sperăm că autorul va reuși să ducă pînă la capăt redactarea acestei opere monumentale.

¹⁹ Vezi B. Gornung, *Акад. Я. Эндзелин, Топонимические названия Латвийской ССР*, «Лексикографический сборник», fasc. II, Moscova, 1957, p. 195.